

Józef Seruga

Dwa nieznanne pierwodruki literatury mieszczańskiej XVII w. w Suchej

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 35/1/4, 156-162

1938

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

DWA NIEZNANE PIERWODRUKI LITERATURY MIESZCZAŃSKIEJ XVII W. W SUCHEJ

Zasłużony badacz na polu literatury mieszczańskiej w Polsce XVII wieku, Karol Badecki, przejrzał i zarejestrował egzemplarze tego ciekawego działu naszej literatury, zachowane nie tylko w naszych krajowych bibliotekach, ale nawet rozprószone daleko poza granicami Polski, jak to najlepiej stwierdza „Wykaz bibliotek publicznych i księgozbiorów prywatnych, w których odnaleziono pierwodruki dzieł literatury mieszczańskiej“, załączony do dzieła: *Literatura mieszczańska w Polsce XVII wieku* (1925). Przedmiotowi temu poświęcił tenże autor jeszcze rozprawę: *Nieodszukane pierwodruki literatury mieszczańskiej w Polsce XVII w.* (Lwów 1926), którą pragnął „zwrócić na nie szczególniejszą uwagę, a tym samym skłonić zarządy bibliotek i właścicieli księgozbiorów prywatnych do podjęcia gruntownych za nimi poszukiwań“; zakończył bowiem życzeniem: „Oby przewodnik ten spowodował odkrycie niedostępnych oryginałów jeszcze przed skutecznieniem postanowionego przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich pierwszego a krytycznego wydania tekstów wszystkich dzieł literatury mieszczańskiej“. Wprawdzie takie wydania już się ukazały w opracowaniu tegoż autora pt. *Polska komedia rybaltowska* (Lwów 1931) oraz *Polska liryka mieszczańska — pieśni, tańce, padwany* (Lwów 1936) — jednakowoż nie od rzeczy będzie i nie bez pożytku dla nauki polskiej podanie wiadomości o dwu nieznanym pierwodrukach literatury mieszczańskiej, znajdujących się w Zbiorach biblioteczno-muzealnych hr. Tarnowskich (tj. w dawnej Bibliotece hr. Branickich) w Suchej. Biblioteka suska posiada dość pokaźną ilość okazów literatury mieszczańskiej, które dr Badecki uwzględnił w swoich pracach, z wyjątkiem tych, które weszły do biblioteki w ostatnich czasach; w szczególności są to: *Albertus z wojny* (z r. 1614) i *Zwroćenie Matiasza z Podola* (b. m. i r. dr.).

I.

Albertus z wojny. Teraz znowu wydrukowany. Roku Pańskiego 1614. — opisany przez Badeckiego w *Literaturze mieszczańskiej* i uwzględniony w krytycznym wydaniu *Polskiej komedii rybaltowskiej* — nie jest kompletny, gdyż naj-

pełniejszy egzemplarz w prywatnym księgozbiorze Jana Michalskiego w Warszawie liczy 12 kart, tj. arkusze A, B, C (sygn. A₂—C₃), a brak zupełnie arkusza D. Stąd odmiany tekstowe między wydaniem, podane w krytycznym wydaniu tekstów, doprowadzone są tylko do wiersza 672.

Obecnie odszukany egzemplarz suski również nie jest kompletny, ale w każdym razie pełniejszy od poprzedniego. Oprawa w półpłótno z XIX w., nieco za duże obcięcie, karty A₂ i A₃ nieco uszkodzone i podklejone czystym papierem, zakrywającym częściowo tekst; karta C zupełnie wydarta, pozostał jedynie ślad wydarcia. Są natomiast karty D, D₂ i D₃, a brak D₄; egzemplarz suski ma więc o 3 karty więcej tekstu od egzemplarza Michalskiego. Tekst doprowadzony jest do wiersza 843 włącznie, tj.:

„X. Czyń iak chcesz, wszakeś świadom lepiej niż ia dwora,
Mnie się zda, weź ty przecię z sobą Seniora...
(kustosz:) Od świe —“

Ponieważ na jednej stronie oryginału mieści się 28 wierszy tekstu, czyli na karcie 56 wierszy, a do końca całości utworu liczącego 889 wierszy brak jeszcze 46 wierszy, czyli niepełnej kartki, bez 10 wierszy — możemy przypuszczać, że na tej ostatniej karcie, dotąd nieznannej, znalazł się po zakończeniu tekstu jakiś skromny finalik, jak to było w zwyczaju. W każdym razie odnaleziony egzemplarz suski daje możliwość uzupełnienia odmian tekstowych trzeciego z kolei wydania *Albertusa* z r. 1614 ilością wierszy większą o 171 niż na podstawie egzemplarza Michalskiego. Tylko 46 wierszy końcowych *Albertusa z wojny* z r. 1614 zbadać będzie można pod względem wariantów tekstowych dopiero po odszukaniu takiego pierwodruku, w którym by zachowała się cała czwarta karta arkusza D.

Odmiany tekstowe wydania *Albertusa* z r. 1614 od wiersza 673 do 843 są następujące:

Wiersz 673 pieniądze; w. 676 rotach!; w. 677 się notach; w. 681 się zagrzewa; w. 683 się; w. 686 Polszcze; w. 687 powiadał, pomnię; w. 688 babom; w. 690 wiodł; w. 696 szczerości; w. 700 blisko; w. 701 nieprzyjacioł; w. 704 się; w. 705 Ktora ktora; w. 706 się Niemcom; w. 708 wszystko; w. 709 komedie proźne obrocono; w. 710 się; w. 711 tak jak ja, broń; w. 712 byli; w. 713 Choc ... żołd ... odnosili; w. 715 pojda; w. 716 broniej; w. 717 galiatow kędyś odbiegali; w. 721 proźno; w. 724 Coż; w. 727 Turkow, bo się; w. 728 się wszczęło; w. 729 się; w. 730 wzgorę; w. 733 się; w. 734 nim; w. 736 się; w. 737 Swiekiemu; w. 739 mienia dobrego; w. 743 się szcześnie; w. 744 jeszcze się; w. 745 piormi; w. 746 Z nieboszczyka kapłona; w. 749 gorę; w. 753 niewoli; w. 754 się; w. 755 żołnierzow piora kapłonie; w. 758 ujrzemy; w. 759 się; w. 761 się; w. 763 się; w. 764 się; w. 765 nimi; w. 767 się;

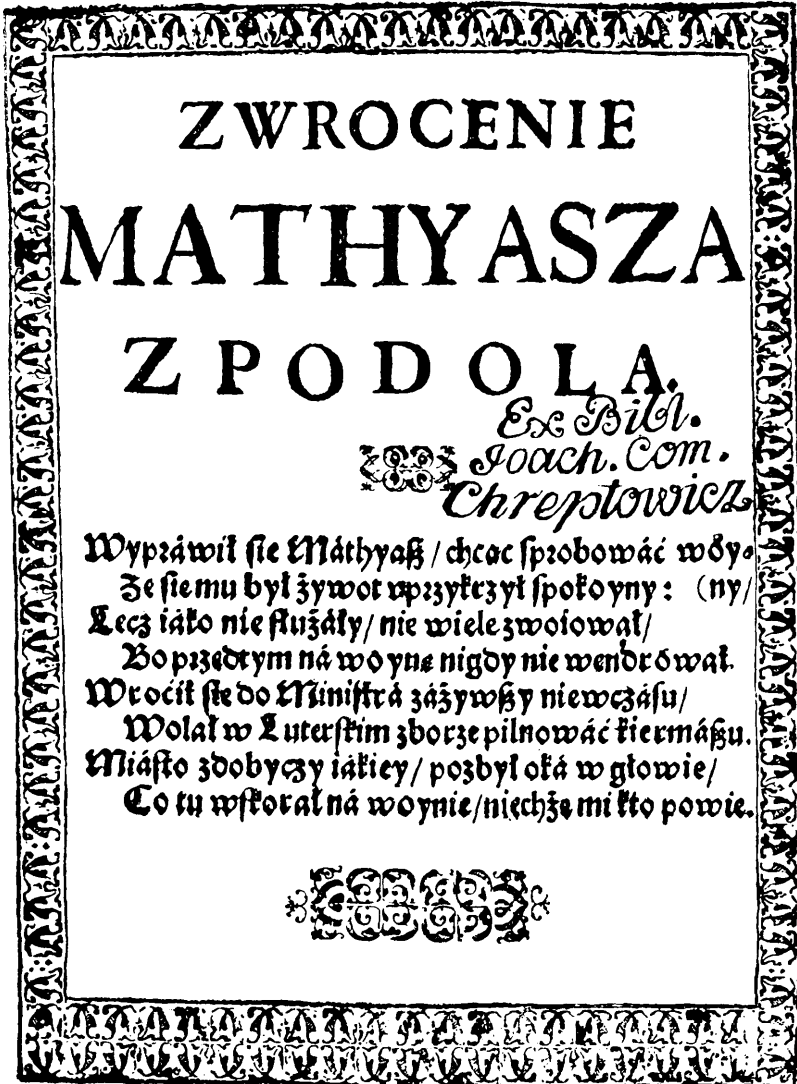
w. 772 się; w. 774 się; w. 775 Odmieni; w. 776 naśladowuje; w. 782 Coż; w. 783 rzeczy.... awa; w. 785 skorze; w. 786 komputurze; w. 789 zemna ktorego; w. 790 jeślibyś; w. 797 próżno; w. 803 już się; w. 804 wszystkiemu; w. 806 się; w. 808 się; w. 809 się; w. 812 się; w. 813 się; w. 815 się; w. 816 kusa; w. 824 się pewnie; w. 825 się; w. 830 domowię się; w. 831 się; w. 832 się; w. 833 zejdzie się wszystko; w. 838 Jakożkolwiek, toli się; w. 843 się.

II.

Drugim nowoodkrytym pierwodrukiem literatury mieszczańskiej jest: *Zwrocenie Mathyasa z Podola* (bez wyrażenia miejsca, roku wydania i drukarza). Broszura w 4-ce, na bibulastym papierze, licząca 12 kart nlb., tj. karta tyt., tekst sygn. A₂—C₃, zaś ostatnia karta z zakończeniem — bez sygnatury. Egzemplarz oprawny w półpłótno z w. XIX, zupełnie dobrze zachowany; jedynie karta tytułowa nieznacznie uszkodzona i podklejona, na szczęście w miejscu bez tekstu i ozdób. Jak świadczy wyciśnięty w czerwonym kolorze ekslibris, egzemplarz ten należał do biblioteki Joachima hr. Chreptowicza, a pochodził z daru T. Czackiego. Karta tytułowa ujęta w ozdobne koronkowe ramki, u dołu zdwojone. Jako rozdzielników w tytule użyto dwóch ozdobnych koronkowych listewek; górna, oddzielająca tytuł od 8-wiersza — krótsza, a dolna, pod 8-wierszem — szersza i dłuższa. Krótsza ta listewka użyta jest jeszcze raz na końcu właściwego tekstu, a dłuższa pod wierszem pożegnalnym na przedostatniej stronie. Na odwrocie karty tytułowej, w górze nad wierszem *Do czytelnika*, znajduje się ozdobnik, wąska listewka, powtórzona na następnej stronie, w górze nad właściwym tekstem — oraz pod wierszem szersza i dłuższa listewka koronkowa. Na przedostatniej stronie nad wierszem pożegnalnym znajduje się dobrze odcisnięty maszkaron, jaki jest na karcie tytułowej *Komedii rybałtowskiej nowej* z r. 1615. Na ostatniej stronie nad wierszem *Author tych książek* znajduje się również ozdobnik, listwa krótka, ale szeroka, — a pod wierszem jako finalik użyta jest ozdobna winieta w formie misternej plecionki, podobna do winiety użytej w tytule *Albertusa z wojny*, wyd. z r. 1614, albo *Fraszek Sowirzala nowego*, wyd. III itd. Druk gotycki, wyraźny, jedynie znaki nad literami, jak kreski nad *ś* i *ź*, wypadły tu i ówdzie bardzo słabo.

Badecki ogłaszając swą *Literaturę mieszczańską* miał w rękę 4 nie datowane pierwodruki *Zwrocenia Matiasza z Podola* — które uszeregował w następującym porządku chronologicznym: pierwszy egzemplarz Biblioteki Czartoryskich wraz z defektem Biblioteki Jagiellońskiej, drugi wrocławski, trzeci Ossolińskich i czwarty w Sztokholmie¹. Natomiast przy

¹ Badecki: *Literatura* etc., s. 453—463.



*Ju Chreptowiczowi & L. officarius
Jzabni*

wydawaniu *Polskiej komedii rybaltowskiej* miał w rękę 7 pierwodruków, które czasowo i ewolucyjnie uszeregował nieco odmiennie, mianowicie: jako najstarszy i najpoprawniejszy przyjął egzemplarz wrocławski, drugi Biblioteki Czartoryskich, trzeci Ossolińskich, czwarty i piąty z Kórnika, szósty Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego i siódmy z Sztokholmu¹. Na to odmienne, zwłaszcza co do dwóch pierwszych pierwodruków, uszeregowanie wpłynęły bardzo drobiazgowo i porównawcze studia leksykalne nad tekstami odszukanych oryginałów oraz porównanie typograficzne — choć dowód z szerszego względu krótszego tytułu nie wydaje się nam zbyt przekonujący. Również zmiany językowe w edycjach pierwszych na przestrzeni zaledwie kilku czy kilkunastu lat nie występują tak wybitnie jak tam, gdzie chodzi o dziesiątki czy nawet setki lat, — i dlatego o pomyłki w uszeregowaniu nie datowanych edycji nie trudno. Stąd też jako kryterium starszeństwa pierwodruków, na niezbyt wielkiej przestrzeni lat, wstawilibyśmy jeszcze czystość korektorską wydania. Zazwyczaj nad korektą pierwszego wydania czuwał sam autor i nakładca, dlatego musiało ono mieć mniejszą ilość błędów, nie tyle już językowych, co drukarskich; również typograficznie starano się zwrócić uwagę kupujących, słowem nowe dzieło przyozdobić. Opierając się na tych przesłankach pierwszeństwo dajemy pierwodrukowi suskiemu — gdyż pod względem typograficznym przedstawia się on najlepiej ze wszystkich znanych edycji, a pod względem błędów korektorskich, których Badecki naliczył w oryginale wrocławskim 37 (usuwając je przy przedruku)², — pierwodruk suski posiada zaledwie 5 z nich nie poprawionych. Gdyby Badecki miał suski egzemplarz w rękę, niewątpliwie uznałby go za najwcześniejsze wydanie zachowane i użył za podstawę do przedruku w swej *Polskiej komedii rybaltowskiej* w miejsce egzemplarza wrocławskiego, który bądź co bądź posiada znacznie większą ilość błędów korektorskich, kartę tytułową w prostych, liniowych ramkach i tytuł rozszerzony, z objaśnieniem tego rodzaju, jakie zazwyczaj trafiały się w późniejszych raczej edycjach. Suski egzemplarz stale używa starszej pisowni *th* zamiast *t*, np. Mathyasz, author; *szcz* zam. *szcz*, np. jescze; *o* zam. *ó*, np. który; *sz* zam. *ż*, np. przetosz; *sie* zam. *się*; *teskno* zam. *teśkno* itp. Porównawszy odmiany tekstowe między poszczególnymi wydaniami stwierdzić musimy, że egzemplarz suski stoi najbliższej edycji reprezentowanej przez oryginał Biblioteki Czartoryskich.

Oto odmiany tekstu nowoodszukanej edycji *Zwrócenia Matiasza z Podola*:

Wiersz 3 jechał; w. 18 jedno zam. tylko; w. 21 innych; w. 29 Idzieć an ktoś; w. 34 teskno; po w. 38 kustosz: Jakości;

¹ Badecki: *Polska komedia rybaltowska*, s. 689—692.

² Badecki: *Polska komedia rybaltowska*, s. 692.



Wschpach kęgna Trunel przy gościach.

Wszk wśelakich ceremoniy / y bez przojney chwwały /
 Żeby dać emnie ślawnice / kieliski nie ślaly :
Nie żą żdrowie przodkow naszych stróży iuz so w niebie /
 Żą żdrowie ieden drugiego pokarmy do siebie.
Ją żdrowie gospodarskie w ymieniu swoje /
 A żą żdrowie gospodnicy 4 wo z drugo stoje.
Trzecie żą żdrowie wda wił i esłize w niey gości /
 Boday bym sie nie wda wił i esłize w niey gości.
Ożwiy sie kto iesłiz mi iest dobrzym przyjacielem /
Tomi esłowiek co pety w esłiu nie żęgrzele /
 A chłopic kędwie ia puścisz / wnet inne stęlele.



Dwie końcowe stronyce „Zwroćenia Matiasza z Podola“ w nowoodkrytym pierwodruku Biblioteki hr. Tarnowskich w Suchej.

(Reprodukcje zamieszczone).



Wschor cych Kójąć.

Wschorbym byt wczynieć / wżdy co śmiegnieyego
 Dla ciebie Cytelniku / ałem sie bał tego
 Jże bys sie nie wopuść czytając od śmiechu /
 Tak bym przynowidł y siebie / y ciebie do grzechu :
 Jedną gdy będyś czytał / chcnie bardzo śmiegnę /
 Żeby drudy słuchać / nie byto ich testno :
 Wdy bada pilno słuchać / wchyl żety geby /
 W rzeczy tak byś śemiat śmiac / wylczęż wskytie 34.
 Co drudy obacz y wsky parino pewnie śmiechem / (by :
 Nłowiac : 4 siś mu dyabel / wśkaiże to nie ż grzechym.



w. 40 zerwona; w. 41 Wolałbym był świnie paść, abo gdzie gnoj kidać; w. 43 Jechałem; w. 49 okoś; w. 52 inego.; w. 57 Jeśli poimam; w. 60 ujrzy; po w. 64 kustosz: Wszystko; w. 65 Wszystko; w. 70 Dóstanie póciskiem.; w. 73 u roty; w. 77 zajechałżeś; w. 85 reta; w. 88 dziwują.; w. 95 mię; w. 98 rusznica; w. 99 puginalisko.; w. 100 kędy zam. jako; w. 114 Bo wy sie nie przydacie, jak żywo nikomu.; w. 133 rostajnich; w. 137 ulał; w. 140 Miekowskó; w. 142 ni zam. tam; w. 144 częstowali.; w. 147 óczy; w. 152 dosić; w. 157 wždy; w. 166 swowólne; w. 168 obskoczyli; w. 174 Juźby; w. 175 Ztamtąd; w. 176 Jórdanu; w. 183 Gorgonczykiem; w. 196—197 Nie bałamuc z ich wiara, ani sie jej trzymaj, Opuść a swej sie dawnej dostatecznie trzymaj.; w. 202 cię; w. 210 cnóta.; w. 218 Nie ciężko pobantować; w. 222 có; w. 230 Jeśliże nie wyfuka abo nie ukradnie; w. 237 błazenstwo; w. 261 Barwierz; w. 263 rzemieślnikow; w. 269 z każdego.; w. 275 umarznie; w. 280 szlachcić; w. 282 prześlica.; w. 285 szlachcić; w. 286 Cosmy; w. 289 A płacz ludzki przez niego; w. 302 zamarznie; w. 319 tanio zgodzi; w. 322 jako i tó; w. 335 pasczekę; w. 337 tarkają; w. 341 od prawdy; w. 348 Awo; w. 349 chcecie zam. będziesz; w. 365 tu winien znajdować się na marginesie: „Min[ister]“, — przesunięte o jeden wiersz, tj. przy wierszu 364; w. 368 wszystko; w. 370 i to przepiję; w. 371 A kościół gdzie? zam. A kościół kędy mają? w. 388 naszladuje; w. 392 swoje; w. 395 inego.; w. 396 Bez tego nie będę.; w. 397 inną; w. 404 też zam. nam; w. 416 zył; w. 417 schówam; w. 434 ćacya (błąd!); w. 435 błazenskich; w. 469 Przydzie; w. 475 ujmi.; w. 493 rad ten tydzien; w. 503 białej głowy.; w. 504 istorye zam. boty; w. 516 cościby; w. 521 nie ma nawiasów; w. 536 ceremónij i bez proźnej; w. 544 Ozwij; w. 547 inną; w. 548 śmieszniejszego; w. 553 teskno.

Sucha

Józef Seruga